

LIBRIS

We know
books

Copertă: *Ionuț Ardeleanu-Paici*
Tehnoredactor: *Alexandra Grigore*
Secretar de redacție: *Paulina Lămășanu*

© 2025 Editura Paideia
Str. Tudor Arghezi nr. 15, sector 2
București, România
tel.: 021.316.82.10
e-mail: office@paideia.ro
www.paideia.ro
www.cadourialese.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

NENIȚESCU, ȘTEFAN I.

Despre zvonuri și taină / Ștefan I. Nenițescu. - București : Paideia,
2025

ISBN 978-606-748-930-9
821.135.1

Ștefan I. Nenițescu

Despre zvonuri și taină

paideia

București, 2025

Cuprins

Ștefan Nenițescu. O cunoaștere de taină (Monica Pillat).....	5
Ștefan I. Nenițescu (8 oct. 1897–3 oct. 1979) Bio-bibliografie.....	21
Câteva chei de lectură.....	27
Muzica glasului (Emil Marinescu).....	37
Notă asupra ediției (Elisabeta Nicolescu).....	39
Despre zvonuri și taină.....	41
Exerciții de evocare (Emil Hurezeanu).....	235
Mulțumiri (Emil Marinescu).....	243

Ștefan Nenițescu. O cunoaștere de taină

Pe domnul Ștefan Nenițescu, ieșit de curând din detenție, am avut privilegiul să îl cunosc în toamna târzie a anului 1964, când eram în ultima clasă de liceu. Într-o seară, abia întoarsă de la școală, intrând în casa de altădată a bunicii mele materne, Ecaterina Filipescu, l-am văzut în penumbra încăperii pe musafirul înalt și blând, ciudat de slab, cu tenul palid, în compania tatei. S-a ridicat din fotoliu să-mi dea mâna și, înclinându-se cu grația celor de demult, mi-a spus în șoaptă că semăn cu îmbujorata Briseis¹ din *Iliada* lui Homer. M-am așezat uimită pe scaunul din fața lui, iar el a prins să îmi vorbească tainic despre lucruri pe care le pricepeam numai pe jumătate. Pe când îl ascultam, el îmi întredeschidea poarta unor lumi prin care deslușeam o pâlpâire de comori în asfințit.

¹ Briseis, frumoasa troiană aflată în centrul disputei dintre Ahile și Agamemnon, în *Iliada* lui Homer.

După ce oaspetele necunoscut a plecat, tata a început să-mi povestească despre profunda prietenie care i-a legat pe bunicii mei paterni de domnul Nenițescu, el însuși, poet, critic de artă, estetician, filosof și diplomat. Într-una din tezele de doctorat, susținută chiar în anul nașterii mele, Dinu Pillat evocase deja farmecul întâlnirilor de duminica după-amiază, puse la cale de părintele său, acasă, unde îi avea ca invitați pe prieteni iubiți precum Vasile Voiculescu, Ștefan Nenițescu, Ion Marin Sadoveanu, Ionel Teodoreanu, Tudor Vianu, Alfred Margul Sperber, Constantin Stelian.

„Se conversa pur și simplu, cu o ceașcă de ceai, așezată ca o scrumieră în preajma fiecăruia, în atmosfera de conjurație a cărților. Uneori, cineva se nimerea să citească versuri, după care urmau comentarii, de fapt simplu pretext de asociații pe tema poeziei în genere”. El preciza că Ștefan Nenițescu figurase la un moment dat printre „intimii propriu-zisi”, „chemați aproape în fiecare seară la telefon, de mai multe ori pe săptămână, acasă, în birou, pe vacanță la Miorcani, Balcic sau Izvorani”².

În casa lui Ion Pillat, Ștefan Nenițescu își citise și el câteva creații, printre care și „Threnodiul”³, iar amfitrionul, un admirator al liricii ermetice cultivate

² Dinu Pillat, „Contribuțiuni la biografia lui Ion Pillat”, în vol. *Spectacolul rezonanței*, Ed. Humanitas, București, 2012, p. 53.

³ Cf. Emil Marinescu, „Ștefan Nenițescu – Între tăcere și cuvânt”, studiu introductiv la vol. *Ștefan Nenițescu. Exerciții de tăcere*, antologie lirică ilustrată cu desene de Sabin Popp și cu o evocare a pictorului de Adina Nanu, Ed. Paideia, București, 1995, p. 15.

de confratele lui, ținuse să îi dedice acestuia volumul *Poeme într-un vers*.

Apoi, de reținut este faptul că bine-cunoscutul critic de artă, se arătase impresionat de pictura Mariei Pillat care, la început, își semna creațiile sub pseudonimul I. Brateș. În arhiva familiei noastre se păstrează o cronică din 15 decembrie 1927 a lui Ștefan Nenițescu, decupată din revista *Adevărul*, cronică prilejuită de expoziția personală a artistei la Ateneul Român, în iarna aceluiași an. În acuarelele acesteia, el remarcase că „Florile în vase își liniștesc culoarea, luminându-și-o, apropiat de familiare. Nici nu mai are nevoie de mireasmă [...] Peisajele se arcuiesc șerpuite parcă urmând urma pe care în aer a lăsat-o molcom trupul șui al unui vânt nepurtător de nori”. Comentând apoi asupra portretului făcut de Maria Pillat-Brateș lui Vasile Voiculescu, finul observator nota: „este un portret liniștit. Dar mai ales un portret literar adânc (deși decorativ) [...] o icoană de înțelegere a omului și a operei. Este o rezemare blândă în marginea unei adâncituri de fereastră, aproape o rezemare de cerul învergelat (de crucea din tocul ferestrei), care în pătratul de sus nu mai prinde din ce e pământesc, decât acoperișul celei mai simple biserici, acoperișul deasupra amvonului și turla”⁴.

Minunata profesoară de istoria artei și a costumului, artistă plastică și scriitoare, Adina Nanu, a căutat să lămurească originea acestei seninătăți din viziunea

⁴ Citate din vol. *Maria Pillat-Brateș. Pictură și reverie/ Painting and Revery*, Ed. Universalialia, 2006, pp. 87-88.

plastică a Mariei Pillat-Brateș, subliniind faptul că opera ei „se înscrie în valul major al artei românești interbelice, denumit de Ștefan Nenițescu *noul classicism*, alături de Pallady, Șirato Tonitza, Olga Greceanu sau Sabin Popp [...] Niciunul nu a rămas străin de mesajul frescelor religioase, în care timpul și spațiul – coordonatele vieții terestre – erau suspendate pentru a alege doar comunicarea spiritului în căutarea armoniei divine. Cred că doar așa se explică liniștea sufletească pe care o degajă lucrările Mariei Pillat-Brateș”.⁵

După moartea poetului Ion Pillat, survenită în 1945, pictorița continuase să îi invite la prânz ori serile pe apropiații soțului ei și, într-o asemenea reuniune, Cornelia Pillat, nora sa, l-a văzut prima oară pe neuitatul musafir, pe care, mai târziu, avea să îl descrie astfel:

„Ștefan Nenițescu, în haine *Prince de Galles* și cu șepcuță de Sherlock Holmes, îmi părea un personaj misterios. Se afla ghemuit într-o latură a canapelei din piele verde, decolorată. Era înalt, slab, adus de spate și avea o voce șoptită pe care și-o dregea tot timpul ca un tic. Sosise de la Londra, unde fusese trimis de Iuliu Maniu pentru a-i face pe aliați să înțeleagă tragica soartă a României, nevoită să intre în război alături de germani cu speranța că astfel va recăpăta Basarabia pierdută în 1940. Nu știam că, în acele zile ale anului 1946, își arogase misiunea de a informa Washington-ul și Londra despre

⁵ Adina Nanu, „O pictură apropiată de frescă”, în vol. *Maria Pillat-Brateș. Pictură și reverie/ Painting and Revery*, op. cit., pp. 173-174.

nerespectarea tratatelor încheiate cu sovieticii, fapt pentru care avea să facă 15 ani de închisoare.”⁶

Adesea, în serile anilor 1965-1974, mergeam cu tata în vizită la domnul Ștefan Nenițescu. Din strada care trecea pe lângă Schitul Darvari, unde ne opream întotdeauna să aprindem lumânări, o luam pe strada Maria Rosetti, mergeam înainte, până când ni se arăta în față clădirea scundă de la nr. 4, având în dreapta luminișul grădinii de la casa alăturată. În mica verandă își făcea apariția distinsa gazdă, cu părul alb-cenușiu și glasul murmurat.

Mi-au rămas pe totdeauna în suflet ceasurile petrecute în fermecătoarea ambianță a largii încăperi, la geamul căreia se unduiau muzical crengile pomului de afară. Uneori ne povestea cu glas tainic amintiri despre oamenii aleși cu care îi fusese dat să se întâlnească, alteori își trecea degetele lungi peste copertile volumelor din biblioteca de la capul patului, și ne împărtășea descoperirile sale de lectură, iar câteodată ne povestea în surdină despre răspunsurile pe care le primea după rugăciune.

La domnul Nenițescu, am avut apoi privilegiul să-i cunosc mai îndeaproape pe distinsul profesor Octav Onicescu, pe părintele Constantin Galeriu, pe clasicistul Mihai Nasta, pe tânărul matematician Emil Marinescu, tot acolo i-am reîntâlnit cu bucurie pe Mariana și pe Costache Steriadi, nepoții gazdei. Emil Marinescu păstrează, deopotrivă, în memorie acele ceasuri vrăjite, în care domnul Nenițescu discuta filosofie, artă, poezie, muzică, teologie cu invitații săi, printre care se aflau câteodată Ion și Mariana Murnu, Henri

⁶ Cornelia Pillat, *Ofrande*, Ed. Humanitas, București, 2012, pp. 225-226.

Catargi, generalul Filitti, Milița Pătrașcu, Nicolae Steinhardt, Mihai Șora, Alecu Paleologu, Camil Demetrescu, Edgar Papu.⁷

Cum ajunsesem studentă la Facultatea de limbi germanice, secția engleză, iar mai apoi asistentă acolo, domnul Nenițescu mi-a dăruit în timp, din biblioteca sa, prețioase ediții din lirica lui P. B. Shelley, a lui W. Wordsworth și a lui R. L. Stevenson, precum și volumele *Gulliver's Travels* de J. Swift și *Ingoldsby Legends*⁸, însoțindu-și, de fiecare dată, cadourile cu mici dedicații scrise pe prima pagină, sus. Odată, de 8 octombrie (eram născuți în aceeași zi, la o diferență de 50 de ani), mi-a adus un inspirat desen al lui Iser, înfățișând câțiva turci în șalvari la Balcic.

Uneori, acasă la domnul Nenițescu, ne bucuram de prezența tăcută a Theodoriei Cernat Popp, o doamnă subțirică și scundă, cu gesturi potolite, ca de călugăriță, care ne servea cu fursecuri și cu limonadă. Nu știam pe atunci că era ea însăși o talentată sculptoriță, al cărui soț, pictorul Sabin Popp îl avusese ca mentor și amic pe bătrânul nostru amfitrion. Rămasă văduvă de foarte timpuriu, Theodora păstrase legătura cu acesta, iar după ieșirea lui din detenție, a ținut să-și slujească prietenul până la capătul zilelor, cu o discreție și cu un devotament absolut.

De câteva ori am întâlnit-o acolo și pe Adina Nanu, care îi fusese un răstimp noră Theodoriei Cernat Popp. Adinei îi datorăm nu numai publicarea unor opere postume⁹, ci și

⁷ Emil Marinescu, „Ștefan Nenițescu – Între tăcere și cuvânt”, introducere la *Exerciții de tăcere*, op. cit., p. 7, București, 1995.

⁸ Culegere de mituri, legende și povești cu stafii, alcătuită de clericul englez R.H. Barham, sub pseudonimul Thomas Ingoldsby, și publicată în 1837.

⁹ Ștefan I. Nenițescu, *Istoria artei ca filosofie a istoriei*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1985; *Exerciții de tăcere*, op.

două superbe portrete, unul în desen, iar celălalt, în cuvinte, ale domnului Nenițescu. Iată frânturi din evocarea ei:

„L-am cunoscut mai bine abia după ce a fost eliberat în 1964. Era de o seninătate și o împăcare nefirească, mereu zâmbitor. [...] Înalt, slab, cu frângeri unghiulare care-mi aminteau de desenele lui Pallady, se îmbrăca cu o eleganță rafinată, desigur nu ca în tinerețe, când își aducea hainele și cravatele de la Londra, dar cu o plăcere vizibilă, asortându-și la pletele ninse pulovere din lână albă, groasă, tricotate de mână, la care adăuga o mică pată de culoare, o eșarfă înnodată la gât. [...] Cei 15 ani petrecuți în detenție fuseseră pentru el o perioadă nu atât de martiraj, cât de meditație, ca retragerea în pustie a sfinților. Claustrat trupește, compusese în gând și își întipărise în memorie sute de versuri și mai ales cugetări despre credință, pe care le-a scris apoi la o mașină veche, cu litere mărunte”¹⁰.

Filosofia de viață, căpătată în închisoare, despre care vorbea Adina Nanu, i-a fost transmisă și mamei mele, mai târziu. Cornelia Pillat își aducea aminte că în iarna anului 1975, după decesul soțului ei, răpus de cancer, bătrânul poet a venit să o vadă. „Mi-a spus că, dacă nu voi transforma moartea lui Dinu în împlinire, nu merit suferința care mi-a fost destinată. Am crezut că nu voi înțelege niciodată ce a vrut să-mi împărtășească Ștefan Nenițescu, dar acum cred că am înțeles”¹¹, mărturisea ea, după 21 de ani de la acea după-amiază.

cit., *Scrieri de istoria artei și de critică plastică*, I.C.R., București, 2008.

¹⁰ Adina Nanu, „Introducere” la *Scrieri de istoria artei și de critică plastică*, op. cit., p. 12

¹¹ Cornelia Pillat, *Eterna întoarcere*, Ed. DU Style, București, 1996, p. 245.

După stingerea din viață a tatălui meu, mi-am alinat durerea, încercând să comunic cu el prin scris și de multe ori mă duceam singură la domnul Nenițescu să îi arăt versurile pe care le compuneam pe atunci. El le citea pe îndelete și mă sfătuia cum să le cizelez, iar la urmă chiar m-a încurajat să le strâng într-un volum¹². Într-o dimineață, l-am rugat să-mi spună cum e în rai. M-a privit adânc și mi-a răspuns cu gravitate că Paradisul, ca și Infernul, nu sunt locuri, ci stări de spirit care ne reflectă apropierea sau îndepărtarea de Dumnezeu.

Spre finalul acelei perioade, l-a întâlnit și Andrei Pleșu care își amintea: „În toamna anului 1977, când l-am cunoscut, Nenițescu ne-a apărut [...] ca un cărturar afabil, aplecat, cu creionul în mână, asupra lui Toma d’Aquino sau a lui Leonțiu de Bizanț [...]. Justificarea prelungitelor sale, surâzătoare tăceri, ar putea sta aici, în preaplinul unor astfel de lecturi”.¹³

În ultimele veri ale anilor '70, împreună cu soțul meu, Nicolae Săulescu, îl vizitam pe iubitul nostru mentor la Sanatoriul din Sinaia, unde obișnuia să se trateze pentru o veche boală la plămâni. Ne conducea, din ce în ce mai firav, pe aleile micului parc, ne așezam apoi pe o bancă și el ne povestea în surdină despre proiectele de cărți pe care visa să le scrie. În 1979, la Sinaia, ne-a primit în cămăruța unde își petrecea timpul mai mult în pat. Minteia lui împărătească era sfârșiată de tristețe. I se apropia sfârșitul.

¹² Referire la *Imaginația ecoului*, Ed. Cartea Românească, București, 1981.

¹³ Andrei Pleșu, „Ștefan I. Nenițescu, opera teoretică și colaborarea la *Ideea Europeană*”, vol. *Ochiul și lucrurile*, Ed. Humanitas, București, 2023, p. 40.

— Aș mai fi avut o mie de pagini de scris, a murmurat izbucnind în plâns și s-a întors cu fața la perete, să nu-i vedem deznădejdea.

Întâlnirea mea cu poezia domnului Nenițescu s-a petrecut în anul 1973, când autorul i-a încredințat tatei alcătuirea și îngrijirea unei antologii din lirica sa. Placheta, intitulată *Ani*, prefăcută de Alexandru Philippide, cu o notă asupra ediției și cu o fișă bio-bibliografică de Dinu Pillat, a apărut în același an, la editura Minerva. Citindu-i versurile, m-am trezit în fața unor porți ce mi se păreau ferecate, căci sensul lor îmi rămânea ascuns, chiar la reluarea de mai multe ori a lecturii. Percepeam doar *zvonorile* nedeslușite ale unor înțelesuri prea îndepărtate pentru mintea mea de atunci.

„Expresia ciudată, concentrarea, ascunzișurile verbale”, remarca Philippide, „provin dintr-o gândire poetică întemeiată pe corelații și aluzii, pe înrudiri de sens și nu pe simple asociații de cuvinte sau de imagini. Concizia la care se constrânge poetul îngreunează înțelegerea, dar nu o înlătură niciodată”¹⁴, iar Edgar Papu sublinia că dificultatea acestor scrieri se datorează faptului că Ștefan Nenițescu „ne face să ascultăm circulația secretă a gândului”.¹⁵

Antologia mai extinsă din 1995, *Exerciții de tăcere*, datorată colaborării benefice dintre Emil Marinescu și Adina Nanu, mi-a adus mai aproape de înțelegere lirica marelui prieten și m-a făcut să întrevăd amplitudinea mistică a registrelor sale poetice, să descopăr în ermetismul versurilor

¹⁴ Al. Philippide, rev. *Arta*, nr. 2, 1978, citat de Adina Nanu în „Introducere” la vol. *Ștefan Nenițescu. Scrieri de istoria artei și de critică plastică*, op. cit. p. 5.

¹⁵ Edgar Papu, rev. *Arta*, nr. 2, 1978, citat de Adina Nanu, op. cit., p. 6.